

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ

ЗАТВЕРДЖЕНО

на засіданні кафедри
правового регулювання економіки
Протокол № 1 від 1.09.2025 р.

Проректор з навчально-методичної роботи
Каріна НЕМАШКАЛО

ОСНОВИ РИМСЬКОГО ПРАВА

робоча програма навчальної дисципліни (РПНД)

Галузь знань
Спеціальність
Освітній рівень
Освітня програма

D Бізнес, адміністрування та право
D8 Право
перший (бакалаврський)
Право

Статус дисципліни
Мова викладання, навчання та оцінювання

обов'язкова
українська

Розробник:
к.ю.н.
доцент

Ірина ВАГАНОВА

Завідувач кафедри
правового регулювання економіки

Юрій ШИНКАРЬОВ

Гарант програми

Олександр ЛИСЯК

Харків
2025

ВСТУП

Актуальність навчальної дисципліни «Основи римського права» слід вважати важливою та невід'ємною частиною правової освіти здобувачів. Римське право небезпідставно вважається значним і величним досягненням світової культури, що піднесло юридичну справу на верхівку людського духу і моральності. Переважаюча більшість основних юридичних термінів, що застосовуються сучасними українськими юристами, має латинське походження. Такі терміни як: юриспруденція, реституція, сервітут, конституція, юстиція, фабула, делікт та багато інших знайшли своє відображення в сучасному праві і зберегли при цьому майже первісне своє значення. Саме з цієї причини сучасний юрист повинен не тільки добре володіти знаннями нормативно - правових актів, а й розуміти їх суть та логіку їх побудови. Таке розуміння може забезпечити ретельне вивчення історії виникнення та розвитку юриспруденції взагалі та певних юридичних інститутів зокрема.

Вивчаючи основи римського права юрист вчиться аналізувати норми права не тільки в статиці, а й в динаміці історичного розвитку, що надає можливість всебічного оволодіння правовими знаннями та розвитку його професійної правосвідомості. Аналізуючи основні поняття основ римського права, характеристику та джерела римського права, вчення про особи, вчення про сімейні відносини, вчення про позов, вчення про речове, зобов'язальне, спадкове право майбутній юрист вивчає основні правові інститути, що були найбільш розроблені в стародавньому Римі, та які визначили подальший розвиток приватного (цивільного) права практично всіх держав континентальної Європи та більшості країн світу, а також сучасної України. Проблема становлення основ римського права охоплює тисячоліття його становлення, а тому його предметна характеристика охоплює цивілізаційне, юридичне та історичне значення. Тобто, засвоєння специфіки певного правового інституту цивілістики древнього Риму слід розглядати і вивчати здобувачами у призмі політико – економічних умов того часу. Понятійний та категоріальний апарат, термінологія сучасного права ґрунтуються на ідеях, засадах та визначеннях, розроблених римською класичною юриспруденцією. Наприклад, такі поняття як договір, зобов'язання, провина,

інтерес, збитки, компенсація тощо були досконало опрацьовані ще у Стародавньому Римі.

Навчальна дисципліна «Основи римського права» належить до обов'язкових навчальних дисциплін у циклі професійної підготовки. Вона забезпечує особистий і професійний розвиток здобувача та спрямована на формування гуманітарної освіти, комплексу знань стосовно основних правових інститутів стародавнього Риму та формування знань при майбутньому вивченню цивільного права України та інших країн, історії приватного права Європи та ін.

Метою дисципліни є вивчення та засвоєння здобувачами основних понять основ римського права, характеристики та джерел римського права, ознайомлення та вивчення найбільш розроблених інститутів римського публічного та приватного права, ознайомлення та засвоєння їх основних положень, поглядів та висновків римської юриспруденції, а також осмислення тих підстав (казусів) та дискусій, що стали основою для таких висновків.

Головні завдання навчальної дисципліни полягають у формуванні у здобувачів системи знань, а також отримання практичних навичок та уявлень, необхідних для здійснення творчої діяльності у галузі римського права, оскільки понятійний та категоріальний апарат, термінологія сучасного права ґрунтується на ідеях, засадах та визначеннях, розроблених римською класичною юриспруденцією. Опанування основних теоретичних положень, римського приватного права, як фундаменту подальшого розвитку цивілістичної думки. Вироблення у здобувачів вищої освіти правового мислення та первинних навичок розуміння змісту та тлумачення правових норм. Предметом вивчення навчальної дисципліни є публічне та приватне право античного Риму. Вивченню підлягають основні правові інститути, що були найбільш розроблені в стародавньому Римі, та які визначили подальший розвиток права практично всіх держав континентальної Європи та більшості країн світу, а також сучасної України. Об'єктом вивчення дисципліни «Основи римського права» є вчення про закономірності виникнення та розвитку публічно та приватного римського права.

Результати навчання та компетентності, які формує навчальна дисципліна визначено в табл. 1

Результати навчання	Компетентності, якими повинен оволодіти здобувач вищої освіти
РН 1	ЗК1, ЗК3, ЗК12 СК1, СК2, СК3, СК10, СК16
РН3	ЗК1, ЗК6 СК1, СК2, СК8, СК13.
РН5	ЗК1, ЗК8, ЗК14 СК2, СК3, СК10, СК12
РН19	ЗК1, ЗК3, ЗК13 СК10, СК11

РН1. Визначати переконливість аргументів у процесі оцінки заздалегідь невідомих умов та обставин.

РН3. Проводити збір і інтегрований аналіз матеріалів з різних джерел.

РН5. Давати короткий правовий висновок щодо окремих фактичних обставин з достатньою обґрунтованістю.

РН19. Пояснювати природу та зміст основних правових явищ і процесів.

ЗК1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК3. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

ЗК6. Здатність використовувати інформаційні та комунікаційні технології.

ЗК8. Здатність бути критичним і самокритичним.

ЗК12. Здатність усвідомлювати рівні можливості та гендерні проблеми.

ЗК13. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

ЗК14. Цінування та повага різноманітності та мультикультурності.

СК1. Здатність застосовувати знання з основ теорії та філософії права, знання і розуміння структури правничої професії та її ролі у суспільстві.

СК2. Здатність аналізувати ретроспективи розвитку правових явищ та процесів у контексті їх впливу на сучасну правову систему

СК3. Цінування та повага до гідності людини як найвищої соціальної цінності, розуміння її правової природи.

СК8. Здатність застосовувати правові принципи та доктрини

СК10. Здатність використовувати різноманітні інформаційні джерела для повного та всебічного встановлення певних обставин.

СК11. Здатність визначати належні та прийнятні для юридичного аналізу факти.

СК12. Здатність аналізувати правові проблеми та обґрунтовувати правові позиції.

СК13. Здатність до критичного та системного аналізу правових явищ.

СК16. Здатність до логічного, критичного і системного аналізу документів, розуміння їх правового характеру і значення.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Зміст навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Формування римського права.

Тема 1. Поняття, предмет, джерела римського права.

Поняття та предмет римського права. Поділ римського права на публічне та приватне. Етапи становлення римського права. Джерела римського права.

Тема 2. Рецепція римського права. Загальні положення про рецепцію римського права. Рецепція Римського права у Візантійській імперії. Систематизація Юстиніана. Проторецепція. Глосатори. Вплив Римського права на кодифікації XIX ст. Рецепція Римського права в Україні.

Тема 3. Суб'єкти римського права. Поняття та види осіб (суб'єктів права) у Римі. Римське громадянство (виникнення, підстави набуття та припинення).

Суспільний поділ населення та правове становище окремих категорій (латини, перегрини, лібертини). Джерела рабства та способи звільнення від нього. Рабський пекулій. Правоздатність (*caput*). Три стани правоздатності. Елементи правоздатності. Дієздатність: поняття, види та фактори, що впливали на її обсяг. Юридичні особи: ознаки, порядок створення, діяльності та припинення. Державець як виразник публічного інтересу в Римі.

Тема 4. Елементи публічного правопорядку. Трансформація системи органів врядування у Стародавньому Римі. Засади врядування у римській державі. Грошова система та державна скарбниця. Публічно-правові засоби поповнення державної скарбниці у ранньому Римі. Становлення податкової системи (класичної доби). Армія як елемент публічного правопорядку.

Тема 5. Система врядування у Римі. Народні збори. Сенат. Магістратура. Принципат. Домінат. Карне право як засіб орони публічних інтересів. Карна юстиція.

Тема 6. Захист права у Римі. Досудові форми захисту цивільних прав. Виникнення судів. Загальне поняття про легісакційний, формулярний та екстраординарний процеси. Спеціальні засоби преторського захисту. Позовний захист: поняття і види позовів (*actio*). Судове рішення. Оскарження та виконання судового рішення. Строки в римському праві. Законні строки та їх значення. Позовна давність. Переривання і призупинення позовної давності, наслідки її завершення.

Змістовий модуль 2. Класичне Римське приватне право

Тема 7. Сімейний статус фізичної особи. Римська сім'я: загальна характеристика. Агнатська та когнатська родини. Лінії та ступені споріднення, їх значення. Римський шлюб та його форми. Конкубінат та контуберніум. Особисті немайнові та майнові відносини подружжя у шлюбах *cum manu* і *sine manu*.

Тема 8. Батьківська влада. Опіка. Піклування. Батьківська влада та підстави її встановлення. Правові відносини батьків і дітей. Усиновлення та

узаконення за римським приватним правом. Опіка і піклування у римському приватному праві.

Тема 9. Речеве право. Речові права. Ознаки та види речових прав. Класифікація речей у римському приватному праві, її правове значення. Володіння та його види.

Тема 10. Право власності. Поняття та види права власності. Набуття та припинення права власності. Способи захисту права власності.

Тема 11. Права на чужі речі. Поняття та види прав на чужі речі. Поняття та основи сервітутів. Види сервітутів. Суперфіцій і емфітевзис. Поняття та види застави.

Тема 12. Загальне вчення про зобов'язання. Підстави виникнення зобов'язань та їх види. Суб'єкти зобов'язання. Порядок виконання зобов'язань. Наслідки невиконання або неналежного виконання зобов'язань. Способи забезпечення виконання зобов'язань. Припинення зобов'язання, крім виконання.

Тема 13. Договори: загальні положення. Поняття та класифікація договорів. Структура (елементи) договору. Загальні умови дійсності договору. Порядок укладання договору. Представництво. Пакти та їх види.

Тема 14. Контракти на їх види. Вербальні контракти: поняття, види. Поняття та види літеральних контрактів. Реальні контракти та їхні особливості. Консенсуальні контракти: ознаки, види. Інномінальні (безіменні) контракти. Поняття та види зобов'язань ніби з контракту. Правова характеристика окремих видів квазіконтрактів. Поняття та види деліктів. Публічні та приватні делікти. Правова характеристика зобов'язань ніби з деліктів.

Тема 15. Спадкове право. Основні поняття та характеристика спадкового права. Етапи розвитку римського спадкового права та їхні особливості. Спадкування за заповітом (*testamentum*). Спадкування за законом. Черговість спадкування. Відкриття спадщини та порядок її прийняття. Сингулярне правонаступництво. Заповідальні відкази (легати, фідейкоміси).

Перелік практичних (семінарських) завдань за навчальною дисципліною наведено в табл. 2

Перелік практичних (семінарських) та завдань

Назва теми	Зміст
Тема 1. Завдання 1.	Знати поняття та предмет римського права. Розуміти поділ римського права на публічне та приватне. Визначати етапи становлення римського права. Знати джерела римського права.
Тема 2. Завдання 2.	Знати загальні положення про рецепцію римського права. Рецепція Римського права у Візантійській імперії. Систематизація Юстиніана. Проторецепція. Глосатори. Вплив Римського права на кодифікації XIX ст. Рецепція Римського права в Україні.
Тема 3. Завдання 3.	Розуміти значення римського громадянство (виникнення, підстави набуття та припинення). Знати зміст та юридичне значення правоздатності та її елементи та дієздатність. Визначати юридичні особи.
Тема 4. Завдання 4.	Розуміти засади врядування у римській державі. Знати грошову систему та державну скарбницю. Визначати становлення податкової системи (класичної доби). Знати про армію як елемент публічного правопорядку.
Тема 5. Завдання 5.	Знати елементи системи врядування у Римі.
Тема 6. Завдання 6.	Знати досудові форми захисту цивільних прав та виникнення судів. Визначати та розуміти значення легісакційного, формулярного та екстраординарного процесів. Знати спеціальні засоби преторського захисту. Розуміти основні засади позовного захисту.
Тема 7. Завдання 7.	Знати загальну характеристику сім'ї у римському праві. Визначати види сімей у римському праві.
Тема 8. Завдання 8	Розуміти значення батьківської влада та підстави її встановлення. Визначати правове становище усиновлення та

	узаконення за римським приватним правом. Розуміти юридичну категорію опіки і піклування у римському приватному праві.
Тема 9. Завдання 9.	Знати загальну характеристику речового права. Визначати класифікацію речей у римському приватному праві, її правове значення.
Тема 10. Завдання 10.	Визначати поняття та види права власності. Знати способи захисту права власності.
Тема 11. Завдання 11.	Встановлювати види прав на чужі речі. Знати види сервітутів, суперфіцій і емфітевзис
Тема 12 . Завдання 12.	Знати підстави виникнення зобов'язань та їх види. Визначати суб'єктів зобов'язання. Знати порядок виконання зобов'язань та наслідки невиконання або неналежного виконання зобов'язань. Знати способи забезпечення виконання зобов'язань.
Тема 13. Завдання 13.	Визначати класифікація договорів. Встановлювати загальні умови дійсності договору та порядок його укладання. Знати правову природу та юридичне значення представництва у римському праві. Знати пакти та їх види.
Тема 14. Завдання 14.	Знати класифікацію контрактів у римському праві. Визначати правову характеристику окремих видів квазіконтрактів. Розуміти юридичну природу делікту у римському праві та знати його види.
Тема 15. Завдання 15.	Знати основні поняття та характеристика спадкового права. Визначати етапи розвитку римського спадкового права та їхні особливості. Знати категорії спадкування за заповітом та спадкування за законом. Встановлювати черговість спадкування. Встановлювати момент відкриття спадщини та порядок її прийняття. Знати поняття сингулярного

	правонаступництва. Визначати заповідальні відкази (легати, фідейкоміси).
--	--

Перелік самостійної роботи за навчальною дисципліною наведено в табл. 3

Таблиця 3

Перелік самостійної роботи

Назва теми	Зміст
Тема 1. Завдання 1 .	Вивчення теоретичного матеріалу за темою
Тема 2. Завдання 2.	Вивчення теоретичного матеріалу за темою. Виконання домашнього завдання (вирішення кейсу)
Тема 3. Завдання 3 .	Вивчення теоретичного матеріалу за темою
Тема 4. Завдання 4 .	Вивчення теоретичного матеріалу за темою. Виконання домашнього завдання (вирішення кейсу)
Тема 5. Завдання 5 .	Підготовка до написання модульної роботи. Виконання творчого завдання.
Тема 6. Завдання 6.	Вивчення теоретичного матеріалу за темою. Написання контрольної роботи.
Тема 7. Завдання 7 .	Вивчення теоретичного матеріалу за темою. Виконання домашнього завдання (вирішення кейсу).
Тема 8. Завдання 8.	Вивчення теоретичного матеріалу за темою.
Тема 9. Завдання 9 .	Вивчення теоретичного матеріалу за темою. Виконання домашнього завдання (вирішення кейсу)
Тема 10. Завдання 10 .	Вивчення теоретичного матеріалу за темою
Тема 11. Завдання 11 .	Вивчення теоретичного матеріалу за темою. Виконання домашнього завдання (вирішення кейсу)
Тема 12. Завдання 12.	Вивчення теоретичного матеріалу за темою. Виконання творчого завдання

Тема 13. Завдання 13.	Вивчення теоретичного матеріалу за темою. Виконання домашнього завдання (вирішення кейсу)..
Тема 14. Завдання 14.	Підготовка до написання модульної роботи. Написання есе. . Написання контрольної роботи
Тема 15. Завдання 15.	Вивчення теоретичного матеріалу за темою. Виконання домашнього завдання (вирішення кейсу). Підготовка до написання заліку.

Кількість годин лекційних, практичних (семінарських) занять та годин самостійної роботи наведено в робочому плані (технологічній карті) з навчальної дисципліни.

МЕТОДИ НАВЧАННЯ

У процесі викладання навчальної дисципліни для набуття визначених результатів навчання, активізації освітнього процесу передбачено застосування таких методів навчання, як: словесні (лекція (Тема 1-15), проблемна лекція (Тема 11,15), лекція-діалог (12,13,14,15); наочні (візуалізація (Тема 1, 3-6, 8-10, 15). Практичні (практична робота (Тема 1-15), есе (Тема 13), кейс-метод (Тема 2,4,7,9,11,12,15).

ФОРМИ ТА МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ

Університет використовує 100 бальну накопичувальну систему оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти. Поточний контроль здійснюється під час проведення лекційних та практичних занять і має на меті перевірку рівня підготовленості здобувача вищої освіти до виконання конкретної роботи і оцінюється сумою набраних балів:

- для дисциплін з формою семестрового контролю залік: максимальна сума - 100 балів; мінімальна сума - 60 балів.

Підсумковий контроль включає семестровий контроль та атестацію здобувача вищої освіти. Семестровий контроль проводиться у формі диференційованого заліку.

Підсумкова оцінка за навчальною дисципліною визначається:

- для дисциплін з формою семестрового контролю залік - сумуванням всіх балів, отриманих під час поточного контролю.

Під час викладання навчальної дисципліни використовуються наступні контрольні заходи:

Поточний контроль: 7 ситуаційних завдань (по 5 балів за кожне, загалом 35 балів), есе (10 балів), дві письмові контрольні роботи (20 балів), два творчих завдання (по 5 за кожне, загалом 10 балів), підсумкова контрольна робота (25 балів).

Семестровий контроль: залік.

Більш детальну інформацію щодо системи оцінювання наведено в робочому плані (технологічній карті) з навчальної дисципліни.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Римське приватне право : підручник / відпов. ред. Р. А. Майданик, Є. О. Рябоконт. Київ : Алерта, 2023. 386 с.
2. Основи римського приватного права : навчально-методичний посібник / за ред. Є. О. Харитонова. Одеса : Фенікс, 2019. 296 с.
3. Римське приватне право. Навчальний посібник для підготовки до іспитів / за ред. І. Тетарчук, Т. Дяків - Центр Учбової літератури. 2021. 136 с.
4. Основи римського приватного права : навчально-методичний посібник для студентів денної та заочної форми навчання / Т. І. Демчук, О. В. Манжосова, Я. С. Мошинська, О. В. Лещенко - Чернівці, 2021. - 149 с.
5. Римське приватне право : практикум / Р.А. Майданик, Є.О. Рябоконт – Алерта. 2021. 220 с.
6. Римське право: підручник/ за ред. Є.О. Харитонов О.А. Підпригора Юрінком Інтер , 2022. 525 с.

Додаткова

7. Ваганова І. М. Сервітути та узуфрукт у Римському праві / І. М. Ваганова // Нове українське право. – Київ: Київський регіональний центр Національної академії правових наук України, 2021. Вип. 4. С. 9-13
<http://www.repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/2619>

8. Ваганова І. М. Виникнення та розвиток господарських правовідносин у Древньому Римі / І.М. Ваганова // // Юридичний науковий електронний журнал. – Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2024. Вип. 2. С. 18-22.
<http://www.repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/32278>

9. Ваганова І. М. Договори в римському праві та в сучасному цивільному праві України / І. М. Ваганова // Юридичний науковий електронний журнал. Запоріжжя : ЗНУ, 2022. Вип. 2. С. 47-50.
<http://www.repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/27313>

10. Ваганова І. М. Зміст інституту власності у Римському праві / І.М. Ваганова // Правові реалії сьогодення : матеріали І Всеукраїнської науковопрактичної конференції, 15 травня 2024 р. - Харків: Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця, 2024. С. 64-67.
<http://www.repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/32915>

11. Ваганова І. М. Зобов'язання, що виникають із деліктів у Римському праві / І. М. Ваганова // // Актуальні питання у сучасній науці. 2024. № 3 (21). С. 510-521. <http://www.repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/32074>

12. Римське право (в схемах) : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закладів] / кол. авт. ; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, доц. М. Г. Поліщук. - Дніпро : Видавець Біла К. О., 2018. - 108 с.

https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/2370/5/%d0%9a%d0%bd%d0%b8%d0%b3%d0%b0%20%d0%a0%d0%9f%d0%9f%20%d0%93%d0%9e%d0%a2%d0%9e%d0%92%d0%90%d0%af_%d0%bc%d0%b0%d0%ba%d0%b5%d1%82.pdf

Інформаційні ресурси

13. Інтерактивний комплекс навчально-методичного забезпечення дисципліни «Основи римського права», розроблений в ПНС
<https://pns.hneu.edu.ua/course/view.php?id=8367>